

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXI: 2023

Grudziądz, dnia 18.10.2023 r.

Nr 28 (788)

1332. spotkanie

Wiesław Havelko

Grudziądzki Komitet Społeczny Upamiętnienia Biskupa Chrystiana

W ubiegłym roku staraniem grupy inicjatorów:

- Mara Janowska
- Wiesław Havelko
- Wiesław Wydrzyński

*Plaskorzeźba bpa Chrystiana.
Autor Eginio Weinert.*

został powołany do życia Grudziądzki Komitet Społeczny Upamiętnienia Biskupa Chrystiana. Grupie przyświecał jeden cel, był nim przywrócenie Apostołowi Europy, Pierwszemu Biskupowi Prus Chrystianowi należnego miejsca w historii miasta. Jego rangi i roli jaką odegrał w pierwszej połowie XIII wieku.

Udało nam się to. Pozyskaliśmy do swej inicjatywy grudziądzkich ludzi kultury, duchowieństwo, samorządowców, dyrektorów, prezesów, przewodników i ludzi dobrej woli. Są nimi między innymi:

- Pani Prezydent **Róża Lewandowska**
- Pani Prezes PTTK **Jolanta Sander-Szulc**
- Pani Prezes Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury **Małgorzata Ambrosius-Okońska**
- Pan Prezydent **Robert Malinowski**
- Ksiądz kanonik **Dariusz Kunicki**
- Ksiądz kanonik **Marek Borzyszkowski**

- Przewodnik **Grzegorz Machaj**
- Autor książki o Chrystianie **Paweł Grochowski**
- Autor książki o Chrystianie **Kazimierz Trybulski**
- Prezes Towarzystwa Opieki Nad Zabytkami **Rafał Heidek**

Nawiązaliśmy ścisłą współpracę z władzami miasta i grudziądzkim muzeum. Naszą siedzibą jest Bazylika Świętego Mikołaja w Grudziądzu, a przewodniczy ksiądz kanonik Dariusz Kunicki.

Rzeźba bpa Chrystiana z nagrobka F. Ch. Plettenberga w katedrze w Münster.

W roku 2022 przypadła 800-setna rocznica nadania przez Konrada Mazowieckiego Kasztelani Chelmińskiej biskupowi Chrystianowi w Grudziądzu odbyło się szereg wydarzeń powiązanych z osobą biskupa i zakonu Cystersów, z którego pochodził:

- plenerowa wystawa poświęcona biskupowi Chrystianowi pt. "Biskup Chrystian życie, działalność, dziedzictwo", którą otworzył Prezydent Miasta Maciej Glamowski,
- wydanie skróconej wersji książki Pawła Grochowskiego pt. „Biskup Prus Chrystian i początki Grudziądza”, skierowanej do młodzieży,
- akcja plakatowa w miejskich środkach transportowych,
- prelekcje w siedzibie Stowarzyszenia poświęcone cystersom

i Chrystianowi wygłaszane przez zaproszonych gości,

- w rocznicę śmierci Chrystiana 4 grudnia, w grudziądzkim Muzeum im. Władysława Łęgi odbyły się wykłady:

1. Profesora Rozynowskiego pt. Biskup Chrystian – życie, działalność misyjna.
2. Ojca Justyniana na temat współczesnego życia cystersów.
3. Kazimierza Trybulskiego, autora książki o Chrystianie.

W bieżącym roku planujemy:

- jak w ubiegłym roku kontynuować wydarzenie w grudziądzkim Muzeum, chcemy by na stałe wpisało się w kalendarz imprez poświęcony biskupowi i stało się wydarzeniem cyklicznym.
- Urząd Miasta przychylił się do ustanowienia na terenie miasta skweru im. Biskupa Chrystiana.

- planujemy wykonanie muralu na kamienicy przy ulicy Klasztornej poświęconemu założycielowi miasta czyli biskupowi Chrystianowi.
- a w planach wydawniczych mamy wydanie książki ks. Juliana Antoniego Łukaszewicza pt. "Grudziądz miastem królewskim".
- rozpoczęliśmy starania o wpisanie Grudziądza do „Szlaku Cysterskiego”.
- plany perspektywiczne to wybudowanie monumentalnego pomnika założycielowi miasta Grudziądz biskupowi Chrystianowi.

Należy pamiętać, że Grudziądz i nadania ziemskie Chrystian otrzymał dużo wcześniej, od biskupa Płockiego Gedko Sosnowica, bo w roku 1216. Po otrzymaniu sakry biskupiej od papieża i mianowaniu Biskupem Prus, rozpoczyna na szeroką skalę działalność misyjną na terenach północno-wschodniej Europy zamieszkałej przez plemiona Baltów. Po śmierci arcybiskupa Kietlicza otrzymuje także godność legata papieskiego na Prusy.

Opierając się na wiedzy polskich luminarzy historii, profesorów o wielkim dorobku naukowym upowszechniamy wiedzę o działalności misyjnej cystersa z Oliwy Chrystiana jego wielkiej, niepowtarzalnej i unikatowej roli jaką odegrał na północnowschodnich rubieżach Europy. Kolejni papieże obarczali Go wielkim zaufaniem, pozwalali na działalność wychodzącą poza regułę jego zakonu.

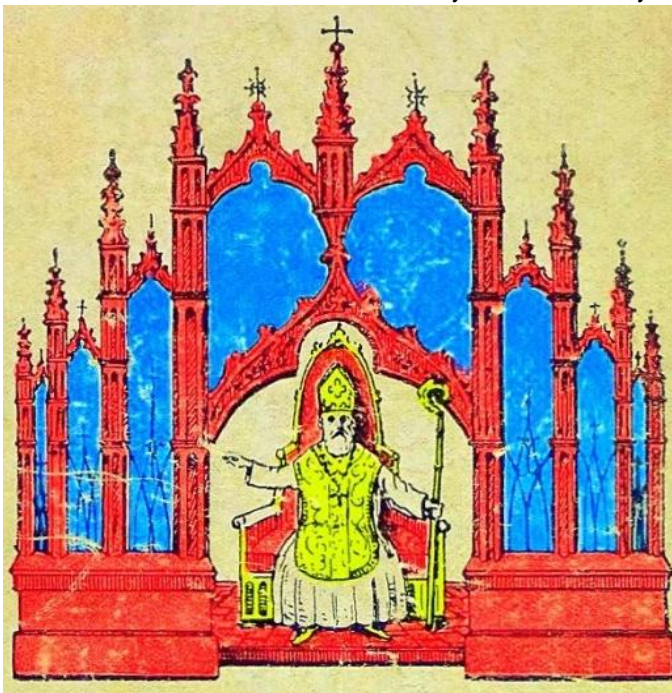
Ściana wschodnia w Łądzie nad Wartą, jest tam gotyckie oratorium św. Jakuba Apostoła St. z unikalną polichromią z ok. 1370 r. na niej od lewej św. Piotr i św. Chrystian i po prawej św. Wojciech. Kaplica na Zamku Lubelskim.

Wyżej użyłem określenia: „niepowtarzalnej i unikatowej” dla tego, że był niewątpliwie Apostołem. Nawracając plemiona Baltów – Prusów nie używał ognia i miecza, a słowa „bożego”. Nie wyżywał w pień jak to robili Krzyżacy, całych wsi i grodów. Czytamy relacje z epoki naocznego świadka jakim był krzyżacki kronikarz Piotr z Dysburga. Chrystian był apostołem i głęboko wierzył w to co robił. Wierzył w moc prawdy. Czy był wyjątkiem w tym czasie. Nie czasie jego misji w Prusach

w dalekim Asyżu rodzi się w bogatej rodzinie kupieckiej Franciszek Bernardone zwany później biedaczyną z Asyżu. Takich ludzi zapewne było więcej. Przekonywał Baltów do siebie i wiary jaką głosił, to wymaga serca i czasu.

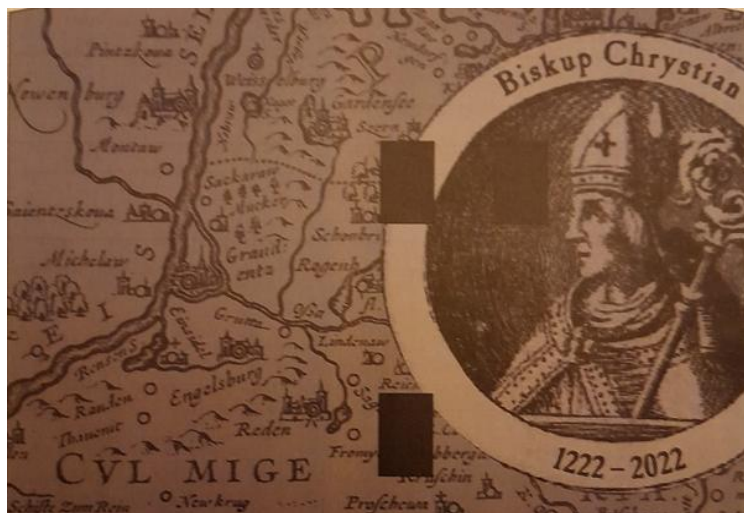
Konradowi Mazowieckiemu bardzo się spieszyło, on nie miał czasu, nie chciał czekać on chciał władzy i włości czym sprowadził nieszczęście. Sprowadził na tę część Europy ogień i pożogę, która trwała przez wieki.

Przez papieży był zobligowany do budowania: katedr, kościołów, klasztorów, ośrodków edukacyjnych – szkół dla świeżo ochrzczonych chłopców. By po ich ukończeniu w przyszłości mogli zostać kapłanami i tworzyć rodzimy kler. Wznosił dwory – palace przeznaczone dla władarzy misyjnych diecezji, kwatery dla uczniów rekrutujących się spośród nowo ochrzczonych Prusów. Konieczne było też całe zaplecze gospodarcze i ekonomiczne niezbędne dla funkcjonowania tych ośrodków miejskich. Lokował wsie i miasta.

Chrystian był także prekursorem edukacji w szerokim jego pojęciu. Papież Honoriusz III zwrócił się w specjalnej bulli do wszystkich chrześcijan, aby

przekazywali ofiary na rzecz urządzania szkół dla chłopców pruskich. Takie ośrodki edukacyjne powstawały na wszystkich terenach, na których przyjęto nową wiarę.

Profesor Marian Biskup w pierwszym wydaniu książki pt. „Dzieje diecezji chełmińskiej” pisze między innymi: że siedzibą biskupią było miasto Grudziądz. Pisze także, że po przejściu przez krzyżaków ziemi chełmińskiej, Chrystian zatrzymuje przy sobie prywatne nadania w tym Grudziądz. Ta wzmianka wyjaśniała by dlaczego do

miasta prowadził stały ceglany most. Most, notabene najstarszy w Polsce, który przetrwał do dnia dzisiejszego i można jego najstarsze przesło oglądać z poziomu sztucznie usypanej Alei Chrystiana.

Mural, który ma ozdobić południową ścianę kamienicy Caritasu przy ul. Klasztornej w Grudziądz.

Wiedza, że najstarszy murowany most w Polsce znajduje się w Grudziądzu jest wiedzą powszechną. Studenci Politechniki Gdańskiej dowiadują się o tym podczas studiów. W Grudziądzu jest objęta tabu. Przemilcza się ten fakt co najmniej z dwóch powodów:

- po pierwsze z powodu, że w Grudziądzu wznoszono obiekty murowane już pierwszych dekadach XIII wieku.

- po drugie musiano by oficjalnie przyznać, że most wzniesiono w tym okresie i wybudowali go cystersi, czytaj wznosił go Chrystian Założyciel miasta Grudziądza.

Bibliografia:

- Zielińska-Melkowska K., Lokacja Grudziądza w roku 1291. Studium historyczno- archiwalne. Toruń 1991.
- Zielińska-Melkowska K., Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus (próba nowego spojrzenia). *Nasza Przeszłość*, T. 83: 1994.
- Zielińska-Melkowska K., Geneza przywileju chełmińskiego z 1233 i 1251 r. oraz jego znaczenie dla rozwoju osadnictwa na terenach Polski północnej w XIII i XIV w. *Rocznik Grudziądzki*, T. 14: 2001.
- Zielińska-Melkowska K., Biskup Chrystian – postać i dzieło. Grudziądz miastem Chrystiana. Materiały posesyjne. Grudziądz 1998.
- Zielińska-Melkowska K., Bitwa nad Rządzkim Jeziorem na tle wczesnych dziejów Grudziądza. *Rocznik Grudziądzki*, T. 11: 1994.
- ks. Kujot S., *Dziej Prus królewskich, Część I: Do roku 1939*. Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Rocznik 20 – 21, T. 1.
- Karbowski A., *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich. Część pierwsza od 966 do 1363 r.* Petersburg 1898.
- ks. Kurczewski J., *Święci Biskupi i apostołowie Litwy i Rusi litewskiej*, Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie
- Górski K., *Krótkie dzieje Prus Wschodnich*. Warszawa 1946.
- Wyrwa A.M., *Biskup Chrystian i jego próba fundacji klasztoru cysterskiego w Prusach*. D. A. Dekański, O. Bernard Adam Grenz O. Cist, A. Słyszewska, A.M. Wyrwa [red.], *Pelplin 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturo-twórcza rola cystersów na Kociewiu, Pelplin – Tczew* 2002.
- Walkowski A., *Grudziądz miastem Chrystiana. Materiały posesyjne z II Sympozjum „Grudziądz miastem Chrystiana”* 4.12. 1998, red. Krystyna Zielińska – Melkowska, ss. 87. Recenzja: *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne* 2003, T. 5.
- Walicki M. [red.], *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.*, T. 1. Warszawa 1971.
- Reszkowski S., *Lokacja i polokacyjne przemiany miasta Grudziądza w XIII-XIV wieku*. *Rocznik Grudziądzki*, T. 9: 1985.
- Płuska I. *800 lat cegielnictwa na ziemiach polskich – rozwój historyczny w aspekcie technologicznym i estetycznym*. *Wiadomości Konserwatorskie* 26: 2009.
- Myśliborski-Wołowski S., *Szkice grudziądzkie*, Gdynia 1964.
- Koch W., *Style w architekturze. Arcydziała budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*. Warszawa 1996.
- Kaczmarek K., *Średniowieczne Collegium Augustianum w Grudziądzu. Kilka słów o uniwersytecie, którego nigdy nie było*. *Rocznik Grudziądzki*, T. 15:
- Janiszewska-Mincer B., *Grudziądz w latach 1064-1772*. J. Danielewicz [red.], *Dzieje Grudziądza, Grudziądz* 1992.
- Grochowski P., *Chrystian. Biskup Prus 1216-1245*. Górna Grupa 2018, ss. 500.
- Grochowski P., *Grudziądz miastem Chrystiana? Próba identyfikacji posiadłości*. D.A. Dekański. O.B.A. Grenz O.Cist. A. Słyszewska, A. M. Wyrwa [red.], *Pelplin. 725 rocznica powstania*

opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu, Pelplin – Tczew 2002.

- Grochowski P., Biskup Prus Chrystian i początki Grudziądza. Grudziądz 2022.

- Gieysztor A., Roslanowski T., [red.], Miasta doby feudalnej w Europie środkowo – wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa – Poznań Toruń 1976.

- Froelich X., Góra Zamkowa w Grudziądzu w szczególności powstanie i Mie-szkańcy byłego zamku, jego upadek i zniszczenie. [J. Hinz, P. Grochowski tłum. z j. niem.], Grudziądz 2002.

- Białokórska K., Święty Chrystian primus episcopus Prussiae i jego misyjne biskupstwo. Kilka uwag o perspektywach i potrzebie dalszych badań. Redaktor K. Zielińska – Melkowska. Grudziądz miastem Chrystiana. Materiały posesyjne z II Sympozjum, Grudziądz 2002.

- Biskup M., Ziemia chełmińska w przeszłości, rok 1961, 284 s.

- Biskup M., Rozwój przestrzenny Grudziądza. Rocznik Grudziądzki, [T. 1.]: 1960.

- Biskup M., Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach. Rok 1986, 624 s.

- Biskup M., Dzieje diecezji chełmińskiej. Toruń 1961.

- Szajerka M., Materialne dowody świetności Grudziądza w XIII w., Biuletyn Koła miłośników Dziejów Grudziądza, R. XVII: 2019, nr 30 (607).

- Szajerka M., Niwelacja terenu Grudziądza w latach ok. 1218-1810, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, R. XVII: 2019, nr 13 (590).

- Szajerka M., Średniowiecze pod stopami. Pozostałości murowanej stróży z czasów wyprawy krzyżowej do Prus ks. Leszka Białego, 16 Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XVI: 2018, nr 12 (550).

- Szajerka M. Prawo Chełmińskie i jego zgodność z tezą o pierwotnej lokacji miasta Grudziądza po północnej stronie Kanału Trynka, w obrębie murów obronnych, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XVI: 2018, nr 9 (547).

- Szajerka M., 150. Rocznica wydania dzieła Xaverego Froelicha Geschichte des Graudenzer Kreißes, [Dzieje powiatu grudziądzkiego] 1868-2018. Dzieje powiatu grudziądzkiego z 1868 r., jako źródło historyczne., Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XVI: 2018, nr 3 (541).

- Szajerka M. Relikt II kaplicy św. Michała Archaniola z XVIII w. w schodach do gmachu Ratusza, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XV: 2017, nr 37. (334).

- Szajerka M., 800 lat zorganizowanego szkolnictwa na terenie obecnej Polski – Grudziądz jego kolebką, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XV: 2017, nr 25. (522).

- Szajerka M., Łaźnia w Grudziądzu w okresie średniowiecza i w czasach nowożytnych, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XIV: 2016, nr 27. (480).

- Szajerka M., Kościół św. Jerzego na Rybakach – o zaginionej tożsamości Grudziądza, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XIII: 2015, nr 40. (452).

- Szajerka M. [red.], Błaszczak K., Błaszczak W., Stachowicz M., Grudziądzkie mosty średniowieczne, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XIII: 2015, nr 24. (436).

- Szajerka M., Wiązania cegieł w grudziądzkich zabytkach architektury średnio-wiecznej, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza Rok XII: 2014, nr 25. (400).

- Szajerka M., Szkoła kolegiacka na obecnym Rynku w latach 1218 (?) – 1772, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, R. X: 2012, nr 28 (333).

- Szajerka M., Terytorium Grudziądza w świetle przywilejów lokacyjnych, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza. R. VII:2009, nr 21 (213).
- Szajerka M., Szkoła biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana – przyczynek do dziejów szkolnictwa wyższego w Polsce. Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, T. 5: 2003.

- Zielińska-Melkowska K. [red.], Materiały posesyjne z II Sympozjum „Grudziądz miastem Chrystiana” 4.12.1998 r., Grudziądz 2002.
- Szajerka M., Pamięć i tradycja o Biskupie Chrystianie w Grudziądzu. Grudziądz miastem Chrystiana. Materiały posesyjne, Grudziądz 1998.
- Szajerka M., Grudziądz w XII-XVIII w. Kwestia synchronizacji różnych źródeł historycznych i jej wpływ na obraz miasta w historiografii. Studium historyczno-architektoniczne. Grudziądz 2004. Praca na płycie CD. Wydruk oryginalny znajduje się w zbiorach czytelni naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu oraz bibliotece Muzeum im. ks. dr. Wł. Łęgi w Grudziądzu. Sygnatura nr 199.667. Czyt. Nauk.
- Szajerka M., Grudziądz w XIII-XIV w. Studium historyczno-architektoniczne, Grudziądz 2001. ss. 148. Maszynopis znajduje się w zbiorach czytelni naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu oraz bibliotece Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Sygnatura nr 194.695 Czyt. Nauk.

 Ilustracje:

1. Biskup Chrystian siedzący na tronie.
2. Ściana wschodnia, klasztoru w Łądzie nad Wartą jest tam gotyckie oratorium św. Jakuba Apostoła St. z unikalną polichromią z ok. 1370 r. Przedstawia od lewej św. Piotr i św. Chrystian. Po prawej św. Wojciech.
3. Rzeźba biskupa Chrystiana z nagrobka biskupa F. Ch. Plettenberga w katedrze Münster.
4. Płaskorzeźba przedstawiająca biskupa Chrystiana, autor Eginow Weinert.
5. Mural, który ma ozdobić południową ścianę kamienicy Caritasu przy ulicy Klasztornej.

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.